

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
В УКРАЇНІ ТА СВІТІ:
ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали
ХІ Всеукраїнської науково-практичної конференції

(Суми, 28 травня 2024 року)

Суми
2024

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Гончаренко А. В., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Дегтярьов С. І., д-р іст. наук (Сумський державний університет);
Ільницький В. І., д-р іст. наук (Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка);
Каганов Ю. О., д-р іст. наук (Запорізький національний університет);
Король В. М., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Котляр Ю. В., д-р іст. наук (Чорноморський національний університет ім. П. Могили, м. Миколаїв);
Куліш А. М., д-р юрид. наук (Сумський державний університет);
Лебідь А. Є., д-р філос. наук (Сумський державний університет);
Лобко Н. В., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Черкасов А. А., д-р іст. наук (Cherkas Global University, США).

Видання рекомендоване до друку рішенням вченої ради
Навчально-наукового інституту права СумДУ
(протокол № 7 від 21.06.2024 р.)

**Суспільно-політичні процеси в Україні та світі:
історія, проблеми, перспективи** : матер. XI Всеукр. наук.-
практ. конф. (Суми, 28 травня 2024 р.) / ред. колегія :
В. М. Власенко, А. В. Гончаренко, С. І. Дегтярьов та ін.
Суми : Сумський державний університет, 2024. 197 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ЗВО і наукових установ, виголошені в рамках XI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи», присвяченої актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

© Сумський державний університет, 2024
© Автори, 2024

ГОНЧАРЕНКО А. В.

*кандидат історичних наук, доцент,
Сумський державний університет*

РАДЯНСЬКА ІСТОРИОГРАФІЯ РОЛІ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ В ЕВОЛЮЦІЇ КОЛОНІАЛІЗМУ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Специфічною «лабораторією», де з урахуванням місцевої специфіки і реалій кінця ХІХ – перших десятиліть ХХ ст. відпрацьовувалася модель панівного статусу Великої Британії була система колоніалізму, яка в першій чверті ХХІ ст. трансформується в «новий світовий порядок» та нові методи колоніального панування.

Політико-економічне і військове втручання Великої Британії у колоніальні питання переслідувало далекосяжні геостратегічні цілі. Придбання і використання колоній як потужного плацдарму для посилення британської експансії повинно були також сприяти активному проникненню Лондона в Азію та Африку. Методи виконання цього завдання, розроблені архітекторами британської зовнішньої політики наприкінці ХІХ – в перші десятиліття ХХ ст., стали класичною моделлю для дій Великої Британії в інших регіонах світу.

Історіографія політики Великої Британії у колоніальному питанні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. у різних її вимірах численна, тому ми обмежимося аналізом найбільш значущих робіт радянських учених.

Одним з перших дослідників даної проблематики є Е. Грімм, який вивчав питання пов'язані з суперництвом провідних держав на Далекому Сході. Його заслуга полягає також у підготовці збірника документів з історії міжнародних відносин на Далекому Сході у 1842–1925 рр., в якому робляться і узагальнюючі висновки автора [1]. Зокрема, історик передбачив посилення Китаю, який в його час був ще слабкою і залежною від іноземних держав країною.

Непряме відношення до даної теми мала і видана в 1929 р. праця В. Беллі, що зачіпає стратегічні питання суперництва великих держав на Тихому океані, яке визначалося ним як боротьба імперій, політика яких мала виключно негативний характер для народів, які вона зачіпала, а також для міжнародних відносин у цілому [2].

У 1933 р. з'явилася робота «Англо-американське морське суперництво», висновки якої мають антизахідний, тобто односторонній характер [3].

Проблеми, пов'язані з колоніалізмом були також порушені у праці Ф. Нотовича, присвяченій дипломатичній боротьбі в період Першої світової війни [4]. Автор також знаходиться в рамках негативної оцінки політики великих держав у колоніях того часу.

Значний внесок у вивчення колоніальної системи зробив С. Тюльпанов, який розробляв дану проблему з точки зору ленінської теорії імперіалізму [5; 6]. На думку історика, «колоніальна система була складовою частиною» світового капіталістичного господарства, сутність і основні риси якої дані в ленінському вченні про

імперіалізм», а «криза колоніальної системи є одна з найважливіших сторін загальної кризи капіталізму».

С. Тюльпанов зазначає, що «...колонії – це країни, насильно позбавлені економічної самостійності та політичної свободи». Акцент на насильництві заплутує питання, тому що не має під собою чітких критеріїв. Одна справа, коли мова йде про оформлення в щось єдине ціле території («країни»), яка в ході завоювання була перетворена на колонію (бурські республіки, Корея), інша справа, коли ми говоримо про такі собі племена або їх сукупності (Африка, Філіппіни), або про добровільну згоду уряду однієї країни на будь-яку форму залежності від іншої (наприклад, щоб заручитися її підтримкою) [5, с. 10-11].

У 60-х рр. ХХ ст. виходить ряд збірників та монографій, присвячених різним аспектам колоніалізму. У цей час розробляється концепція «неоколоніалізму», великий внесок в яку зробили К. Брутенц і В. Солодовников [7; 8; 9-12].

На думку В. Солодовникова, «...після Другої світової війни почався процес ліквідації колоніалізму», проте «терміни знищення імперіалізму і колоніалізму історично не співпали» і «імперіалізм існує без колоній». На зміну колоніалізму приходить «неоколоніалізм», який «можна визначити як стратегію і тактику колонізаторів у період краху колоніальної системи і утворення на місці колишніх колоній суверенних держав» [12, с. 11]. Ця нова стратегія і тактика мала, на думку істориків-марксистів, настільки ж негативний характер, як і класичний колоніалізм. Саме концепція «неоколоніалізму» і

дозволила звернути більш пильну увагу істориків на роль і значення Англії в перетворенні колоніальної системи, що є вкрай важливим для розуміння її сутності.

Вивчення колоніалізму вимагає залучення такого поняття, як імперіалізм. З точки зору марксистської історіографії, що спирається в цьому питанні на ленінську теорію, імперіалізм – це вища стадія розвитку капіталізму, а колоніальна система є його невід'ємною властивістю. Втім, радянські історики були змушені визнати, що імперіалізм може існувати і без колоній.

Проте ленінська теорія про імперіалізм як вищу стадію капіталізму, за якою піде його заміна соціалізмом, не підтверджується на практиці, а колоніальну систему слід розглядати як самостійне явище, яке визначається не тільки соціально-економічними, але й іншими факторами.

У 80-х рр. ХХ ст. у СРСР інтерес до даної теми знову зростає, однак дослідження в цій області характеризуються лише вивченням «імперіалістичної і колоніальної політики» окремих країн. Проте, з'явилися і узагальнюючі роботи, пов'язані з неокolonіальною політикою.

Характерним для радянської історіографії підходом щодо проблеми колоніалізму є робота І. Парфьонова «Колоніальна експансія Великої Британії в останній третині ХІХ століття: рушійні сили, форми і методи», що вийшла в 1991 р. [13]. З точки зору автора, метою Англії було захоплення значної кількості колоній, а британська колоніальна експансія в останній третині ХІХ ст.

знаменувала собою початок періоду колоніального поневолення більшості народів Азії та Африки.

Після розпаду СРСР інтерес до вивчення колоніалізму знову зростає. Проте дослідження, знову ж таки, ведуться в основному в напрямку вивчення історії конкретних країн і регіонів.

Підбиваючи загальний підсумок огляду радянської історіографії проблеми, слід зазначити, що хоча окремі аспекти змін у колоніальній системі наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. та ролі в них Великої Британії достатньо вивчені, проте, комплексні дослідження, які б враховували також процеси всередині сформованих колоніальних імперій, а також вплив на колоніальну систему нових індустріальних держав, відсутні.

---

1. Гримм Э. Д. Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842–1925). Москва : Институт Востоковедения, 1925. 218 с.

2. Белли В. А. Борьба за Тихий океан, политико-стратегический. Москва–Ленинград : Государственное издательство, отдел военной литературы, 1929. 205 с.

3. Иванов Л. Н., Смирнов П. И. Англо-американское морское соперничество. Москва : Институт мирового хозяйства и мировой политики, 1933. 319 с.

4. Нотович Ф. Дипломатическая борьба в годы первой мировой войны. Москва : Издательство АН СССР, 1947. Т. 1. 748 с.

5. Тюльпанов С. И. Колониальная система империализма и её распад. Москва : Соцэкгиз, 1958. 258 с.

6. Тюльпанов С. И. Ленинская теория империализма и современный капитализм. Ленинград : Соцэкгиз, 1957. 56 с.

7. Брутенц К. Н. Колониализм без империй. Москва : Знание, 1963. 48 с.

8. Брутенц К. Н. Новая форма порабощения народов. Москва : Политиздат, 1969. 96 с.
9. Солодовников В. Г. Антиимпериалистическая революция в Африке. Москва : Наука, 1967. 313с.
10. Солодовников В. Г. Буржуазные теории и проблемы экономического развития слаборазвитых стран. Москва : Наука, 1961. 87 с.
11. Солодовников В. Г. Вывоз капитала. Москва: Госполитиздат, 1957. 247 с.
12. Солодовников В. Г. Неоколониализм. Теория и практика. Москва : Наука, 1966. 53 с.
13. Парфёнов И. Д. Колониальная экспансия Великобритании в последней трети XIX в.: движущие силы, формы и методы. Москва : Наука, 1991. 190 с.

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. ЛОКАЛЬНІ СТУДІЇ

Антонов Є. М.

Перебування Т. Г. Шевченка на Сумщині
у творчості Віри Юрченко 3

Власенко В. М.

З епістолярію Костя Мацієвича 1922 р. 9

Гаврилишин П. М.

Виявлені джерела до вивчення біографії
Богдана Гаврилишина 15

Герасимчук О. М.

Формування організаційно-правових основ
переселення козаків Північного Лівобережжя
України на Кубань у 1820–1825 рр. 20

Зінченко І. Д.

До питання про формування кордонів України
в 40-50-х роках ХХ ст.: огляд вибраної історіографії 27

Король В. М.

Село Блотниця Талалаївського району
1950–1960-х рр. у матеріалах усної історії 30

Котельницький Н. А.

Праці В. М. Хижнякова як джерело з історії формування
клерикальної політики земської ліберальної партії
Північної України (80-ті рр. XIX ст.) 43

Лобко Н. В.

Матеріали про військову службу як джерело
генеалогічної інформації 50

Медведєв І. А.

Події лютого-березня 2022 року в Тростянецькій
громаді Сумської області: хронологія та факти 55

Пономарьова К. О.

Історія військових поселень на території України:
до постановки проблеми 61

Шуть Т. І.

Соціально-економічне життя Сум у період німецької
окупації (за матеріалами газети «Сумський вісник») 65

Тихомиров К. В.

Жертви окупаційного нацистського режиму
на території України 70

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Андрощук В. П.

В'ячеслав Липинський на дипломатичній
службі Української держави 75

Баб'як М. О., Дикий В. В.

Дипломатична співпраця УНР і ЗУНР у добу
національно-визвольних змагань 80

Гончаренко А. В.

Радянська історіографія ролі Великої Британії в еволюції
колоніалізму наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. 84

Дацків І. Б., Проць В. В.

Міжнародна діяльність Лонгіна Цегельського 90

Зінченко І. Д.

Південно-західний кордон УРСР в 40-х роках ХХ ст.:
делімітація та демаркація 95

Іванов І. А.

Діяльність Оди Нобунаги по об'єднанню Японії 99

Мірошниченко А. В.

Роль Томаша Масарика в становленні
незалежної Чехословаччини 105

Назаров М. С.

Основні етапи російсько-української війни 2022-2024 рр. 110

<i>Порфілова М. В.</i> Зародження, формування і становлення соціальної політики	114
<i>Рагуліна А. В.</i> Смертна кара за кодексами законів Давньої Месопотамії	118
<u>КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ</u>	
<i>Антоненко П. Ю.</i> Коренізація як передумова розвитку українського мистецтва в 1920-1930-х роках	121
<i>Антонов Є. М.</i> Ілля Ріпін – український художник	125
<i>Гвоздицька С. М., Єсін А. І.</i> Особливості сучасного етапу розвитку витинанки на Сумщині	129
<i>Глушенок Н. М.</i> Висвітлення стану дослідження поняття міждисциплінарної інтеграції	135
<i>Дегтярьов С. І.</i> Проект Батуринського університету гетьмана Кирила Розумовського	140

- Дегтярьова Д. С.***
Відстоювання феміністичних поглядів у драматичній
поемі «Бояриня» Лесі Українки 149
- Калінін І. М.***
Правознавство в чоловічих гімназіях
кінця ХІХ – початку ХХ ст. 155
- Картава К. С.***
Ганна Затиркевич-Карпинська – громадська діячка
та особистість 161
- Кудінов Д. В.***
Пансіон Ганни Іванової в Сумах: нотатки до історії
жіночої освіти 167
- Маркович О. С.***
Значення творчості Василя Кричевського 174
- Струпінська Д. В.***
Неполітичні проекти Георгія Нарбути як
складова української національної культури
початку ХХ ст. 181
- Ярош Н. В.***
Виховний процес у навчальних закладах системи
державних трудових резервів СРСР (1940–1950-ті рр.) 189

Наукове видання

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
В УКРАЇНІ ТА СВІТІ:
ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали
XI Всеукраїнської науково-практичної конференції

(Суми, 28 травня 2024 року)

Оригінал-макет підготовлено на
кафедрі історії СумДУ

Редколегія не несе відповідальності за точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Матеріали друкуються в авторській редакції. Точка зору редколегії не завжди збігається з точкою зору автора.

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 16,77. Обл.-вид. арк. 19,83. Тираж 100 пр. Зам.№
Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.